UDK 82-84
Prethodno priopćenje

SAVJETODAVNI POTENCIJAL ODABRANIH NARODNIH POSLOVICA IZ ZBIRKE „KAD TI KUĆA GORI, A TI SE OGRIJ“ ZBIRKA POSLOVICA BARTULA MATIJACE

Alen Hasikić
Osnovna škola „Ivan Batelić“, Raša
Raša, Hrvatska

Sažetak:

U radu su analizirane narodne poslovice iz hrvatske narodne književnosti. Riječ je o 31 poslovici. Cilj je ovoga rada na temelju odabranog korpusa poslovica izdvojiti dominantne motive kao što su: odnos unutar obitelji, odnos majke prema djetetu, statusni položaj i materijalno dobro, odnos prema prijateljstvu i sl. Svrha je ovoga rada je ukazati na savjetodavni potencijal odabranih poslovica s pedagoškog aspekta.

Ključne riječi: narodne poslovice, pedagoški aspekt, savjetodavni potencijal

Uvod

Poslovica, kao sažeta i poučna izreka pripada dijelu usmene književne tradicije. Ona je najminijaturnije književno djelo (Dragić, 2007). Formirana je u obliku tvrdnje ili upute te izražava na prvi pogled skrivene osobitosti ili zakonitosti životnih pojava, ljudskih ili prirodnih zakona, ili pak ponašanja (Solar, 1979). Nastala je kao produkt čovjekovog iskustva u svim životnim situacijama. To svoje iskustvo čovjek je dijelio s budućim naraštajima s intencijom poučavanja na temelju stečenog znanja. Kroz poslovice možemo promatrati kulturu jednog naroda, te pratiti povijesni tijek razvoja društvenih pitanja, kao što su odnosi u obitelji, odnos u braku, prijateljski odnosi, preljub, vjerovanja i sl. Svaka poslovica sa sobom nosi i savjetodavni potencijal koji ima za cilj pružiti nekome savjet kroz ono što je već doživljeno, a sažeto je u taj jednostavan govorni oblik. Tako da taj jednostavni govorni oblik, koji je utemeljen na pojedinačnom iskustvu, a uvriježen u narodu, sadrži određenu pouku s mogućnošću široke primjene. Prenošenje iskustva usmenom predajom, odnosno poslovicama, ima savjetodavni potencijal koji nastoji sugerirati, savjetovati i pomoći nekome u situacijama koje su već doživljene.

Kako bi se u ovom radu ukazalo na savjetodavni potencijal u poslovicama, poslovice su raščlanjene na dominantne motive. Zatim, poslovice su analizirane s pedagoškog aspekta, pri čemu se izdvajaju stereotipna mišljenja, tradicionalne vrijednosti, odnosi u obitelji, (ne)povjerenje prema ženi, karakterne osobine ljudi i sl. Analizirana građa većim je dijelom prikupljena iz najopsežnije hrvatske zbirke poslovica „Kad ti kuća gori, a ti se ogrij: Zbirka poslovica Bartula Matijace“.

Povijesna dimenzija narodnih poslovica

Svjedočanstva o upotrebi poslovica nalaze se još u staroegipatskoj književnosti. Kod Ptahotepa, poslovice su zapisane u „Poukama mudrosti“ (oko 2400. prije n.e.) u obliku stiha:

„umijeću nisu postavljene međe", „nema znalca što seže do punog savršenstva". U babilonsko-asirskoj književnosti u epu „Gilgameš" oko 1700. prije n.e. nalazi se poslovica: „Sve što imađah, ponesoh sa sobom". U hebrejskoj književnosti, kod Salomona, nalazi se preko 600 mudrih izreka među kojima su: „Mudar sin veseli oca, a lud je sin žalost majci svojoj", „Prijatelj ljubi u svako vrijeme, a u nevolji i bratom postaje". Smatra se da su i hrvatske poslovice većim dijelom iz Biblije. U Hrvatskoj se prvim sakupljačem i zapisivačem poslovica smatra Benedikt Kotruljević[1] (Benko Kotruljić). Odmah nakon njega, podaci govore i o sljedećim piscima koji su se bavili očuvanjem ove kulturne baštine: Juraj Šižgorić, Marin Držić, Šiško Menčetić, Ivan Gundulić, Pavao Ritter Vitezović i ostali, pa sve do današnjih autoriteta u književnosti, među kojima su prof. Josip Kekez, prof. Zdenko Škreb, prof. Stipe Botica i dr. Najopsežnije djelo koje obasiže 381 stranicu sa 14 926 poslovica jest „Kad ti kuća gori, a ti se ogrij" sakupljača Bartula Matijace, koju je uredio prof. Stipe Botica.

Analiza poslovica

Motiv odnosa prema ženi

U ovom je aspektu prikazano šest narodnih poslovica koje su nastale iz međuljudskih odnosa unutar obiteljske zajednice (između muža i žene) te odnos s prijateljima. Iz odnosa muža i žene može se uočiti nepovjerenje prema ženskom rodu. Te poslovice obilježene su uvriježenim (stereotipnim) mišljenjem o ženskom rodu, kao rodu koji ne može sačuvati tajnu (puno pričaju)[2]. Zanimljiva je činjenica kako se osobina pričljivosti odavna pridodaje ženskom rodu te ta osobina i danas ima upotrebnu vrijednost. Motiv karakternih osobina žene i odnosa prema ženi oprimjeren je u sljedećim poslovicama***: 1.) Žena će samo onu tajnu sačuvati koju ne zna. 2.) Ženi, zmiji i mački ne treba vjerovati ni kada su mrtve.*** Navedenim poslovicama može se pridodati i sljedeća, koja se može promatrati kao reprezent (nekadašnjih) tradicionalnih obitelji: ***3.) Lajava žena, često puta bijena.*** Može se pretpostaviti je da žena bivala „bijena[3]" od strane muža, no može se promatrati i u kontekstu međuljudskih odnosa sa svojom okolinom, prijateljicama, susjedama i sl. Dakle, „lajavost" žene imalo je za ishod posljedicu „bijenja". Savjetodavni potencijal koji proizlazi iz poslovica nalazi se u opoziciji navedenim poslovicama, a to je: **4.)** ***Šutnja je zlato***. Šutnja je ovdje shvaćena kao način nereagiranja, odnosno prešućivanja određenih saznanja. U ovom slučaju šutnju treba shvatiti kao nešto poželjno, ovisno o kontekstu. Moguće je shvatiti i šutnju kao način reakcije na nečiju akciju ili vješto skrivanje istine. Iz poslovice kao što je: **5.)** ***Ni u moru mjere, ni u ženi vjere,*** dade se zaključiti kako su nastale s određenom količinom iskazivanja nepovjerenja u žensku moralnost, točnije ženi, a pritom se najčešće misli na ženu koja je u braku. Može se pretpostaviti da su ove stereotipne (diskriminacijske u odnosu na ženu) poslovice nastale iskustvenim putem, gdje su se muževi „opekli", a njihove žene počinile nevjeru. Poslovica: **6.)** ***Ne daj kobile u najam, niti puštaj ženu na sajam,*** govori o dvjema vrijednostima koje čovjek „posjeduje". Poslovicom se sugerira očuvanje tih vrijednosti. Očuvanje sredstva rada (kobile) i obitelji (žene).

---

1 (Cotrugli, Kotruljić; Benedetto, Benko)**,** trgovac, diplomat i gospodarski pisac (Dubrovnik, o. 1416 — Aquila ili Napulj, 1469?). Pripadnik dubrovačke građanske obitelji Kotrulj, u vrelima i literaturi zabilježen i u oblicima Cotrugl, Cotruglio, Cotrulis, Cotrullo, Cotrulowich, de Cotrul, de Cotruglis te kao Beno, Benedictus. Više na mrežnoj stranici http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=33482, posjećeno 16.1.2016.

2 O tome pričaju li žene više nego muškarci u članku: *Govore li žene više od muškaraca ili je to mit?* http://studentski.hr/zabava/zanimljivosti/govore-li-zene-vise-od-muskaraca-ili-je-to-mit, posjećeno 20.5.2016.

3 Riječ *bijena* dolazi od glagola *biti*, što znači *tući*, *udarati*. Više na mrežnoj stranici Hrvatskog jezičnog portala: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d19kUA%3D%3D, posjećeno 10.1.2016.

MOTIV UDAJE

U ovom aspektu analizirane su dvije poslovice. Prva poslovica izražava tradicionalan motiv nekadašnjeg *miraza*. Miraz (riječ turskog porijekla) podrazumijeva imovinu koju žena unosi u bračnu zajednicu. Riječ je o poslovici: **1.)** ***Ko nije kuću gradio i kćer udavao, taj ne zna što je trošak***. Vjenčani čin predstavlja veliki trošak obitelji, ponajviše s mladenkine strane. Zanimljivo je da se ova poslovica danas i ne koristi, a izvor poslovice prema dostupnoj građi jest Dalmacija. Uz tu poslovicu ide i sljedeća: **2.)** ***Ko će udat curicu, valja prodat junicu*.** U narodu se htjelo prenijeti kako je veliki financijski izdatak kada se udaje kćer i da je potrebno prodati određene vrijednosti. Vrijednosti kojima je čovjek raspolagao jesu goveda.

MOTIV ODNOSA PREMA DJECI

Odnos roditelja prema djeci prikazan je dvjema poslovicama. U prvoj poslovici nastoji se izreći način funkcioniranja odgoja unutar obitelji. „Tući dijete" represivna je odgojna mjera prema kojoj se jedino može dijete „naučiti", odnosno ispravno odgojiti. **1.)** ***Ko nije tučen, nije naučen.*** (misli se na djecu). Često se ta poslovica može čuti i danas, a njezini su prenositelji bake i djedovi. Poslovica govori o načinu odgoja koji se danas smatra nepoželjnim. Da su s malom djecom manji problemi, a s većom djecom veći, govori poslovica koja se i danas nerijetko čuje: **2.)** ***Mala djeca, mala briga; velika djeca, velika briga.*** Rastom i razvitkom djeteta, rastu i njegove potrebe. Poslovicom se sugerira da roditelje prilikom odrastanja djeteta čekaju i veće brige od onih koje imaju dok su djeca malena.

Motiv tjelesnog zadovoljstva

Aspekt odnosa prema tjelesnom zadovoljstvu prikazan je jednom poslovicom. Poslovica na pomalo ironičan način iskazuje posljedicu tjelesnog užitka. 1.) *Plaća lanjsko veselje* (kaže se za ženu kada se uz muke prvi put porađa). Riječ je o poslovici koja na ironičan način govori o porođajnom bolu kao posljedici tjelesnog užitka. Poslovica se može shvatiti i kao šaljiva, ali ipak poučna. Savjetodavni potencijal ove poslovice trebalo bi usmjeriti na mlade te da se upozori na moguću posljedicu tjelesnog užitka.

MOTIV MAJČINE LJUBAVI

Motiv majčine ljubavi prema djeci prikazan je dvjema poslovicama. U mnogim se kulturama na žene gleda kao jedine važne osobe u prvim mjesecima djetetova života. Riječ je o predrasudi kako je ljubav majke prema djetetu „urođena" (Zloković & Rosić, 2002). Poslovice: **1.)** ***Majka na jedna vrata istjera, a na druga primi.*** **2.)** ***Dobroj materi i pastorci su sinovi,*** govore o dobroti majke prema djetetu koja je vječna. Majka, ideal dobrote svome djetetu, ali i djeci kojoj je postala majka premda ih nije rodila. Riječ je o poslovicama koje prenose neizmjernu ljubav i milosrdnost koju majka ima prema svome djetetu i načinu odgoja s majčine strane. Što god da dijete učini, majka će to svom djetetu i oprostiti.

MOTIV SLIČNOSTI RODITELJA I DJECE

Motiv sličnosti roditelja i djece prikazan je dvjema poslovicama. O sličnosti roditelja i djeteta, kada se želi ukazati na neke vidove ponašanja koji su svojstveni roditelju i djetetu govori poslovica koja ima opručnu upotrebu: kad se govori u negativnom kontekstu, prilikom ukazivanja na mane ili kad se govori o vrlinama i pozitivnim aspektima nečijeg ponašanja**. 1.)** ***Iver ne pada daleko od klade***. Tu pripada i sljedeća poslovica. Najčešće se koristi kada se govori o zanatskim zanimanja unutar obitelji. Primjerice, otac postolar - dijete postolar, jedno i drugo uživaju dobru reputaciju zbog obavljanja posla, stoga i njihova okolina koristi sljedeću poslovicu. (Premda, može imati i negativističko shvaćanje, prilikom ukazanja na određenu manu.) **2.)** ***Kakvo drvo, takav klin; kakav otac takav sin***. Postoje poslovice koje iskazuju ishode **mode-**

liranja ponašanja svojih roditelja. Potencijal takvih poslovica očituje se u tome da nam govore o utjecaju roditeljskog ponašanja na dijete, te ono što roditelj čini, dobro ili loše, činit će i njegovo dijete. (Primjer takve poslovice jest: *Djeca su ogledalo roditelja*.)

MOTIV ODNOSA PREMA (NE)PRIJATELJSTVU

Motiv odnos prema prijateljstvu prikazan je u pet poslovica. Promicanje prijateljskih veza kao iznimne vrijednosti sažeto je i u usmenoj tradiciji. Prijateljstvo, kao velika vrijednost, dočarana je usporedbom prijateljstva s imovinom u sljedećoj poslovici**: 1.)** ***Prijatelj je najbolja imovina u životu***. Da prijateljstvo treba počivati na uzajamno kvalitetnim i poštenim odnosima govori poslovica: **2.)** ***Čisti računi – dobri prijatelji (duga ljubav).*** Riječ je o poslovici koja implicira prijateljski odnos, koji prije svega počiva na uzajamnom poštovanju i povjerenju. Takav odnos ostvariv je ako su odnosi „čisti". Uloga takve poslovice jest promicanje ugodnih i kvalitetnih odnosa između prijatelja. S obzirom na to da je prijateljski odnos obilježen uzajamnim dijeljenjem želja, potreba, problema i sl., te da i takav odnos može biti narušen, dokazuje sljedeća poslovica: **3.)** ***Sačuvaj me, Bože, od prijatelja, a od neprijatelja sam ću se čuvati.*** Iz prijateljskih odnosa nastale su i sljedeće poslovice koje govore o mogućem narušenom odnosu nekadašnjih prijatelja. Za razliku od navedenih poslovica, ovdje se govori o neprijateljstvu. Značenje sljedeće poslovice može se tumačiti na sljedeći način; neprijatelj ostaje neprijatelj i iz takvog odnosa nikad ne može nastati prijateljstvo. **4.)** ***U starom neprijatelju nikad prijatelja***. U poslovici: **5.)** ***Ko drugome jamu kopa sam u nju upada,*** riječ je o odnosu u kojemu osoba ima za cilj naškoditi drugoj strani, ali stjecajem okolnosti sama biva „kažnjena". Riječ je o vrlo popularnoj poslovici, koja nosi moralnu i odgojnu notu, odnosno savjet glasi: *ne želi drugome loše*. Sljedeća poslovica govori o jednom vidu međuljudskih odnosa koji biva narušen. Jedna strana koristi se određenim sredstvom, najčešće riječima, kako bi degradirala drugu stranu. Na drugoj strani je da odluči hoće li uzvratiti na isti način ili će uzvratiti na blaži način; na način koji nema predikciju narušavati daljnji odnos. Stoga, ova poslovica potencira djelovanje, ali na drugačiji način. Riječ je o sasvim suprotnoj reakciji, prema početnoj akciji (kontrastan odnos). ***Tko tebe kamenom ti njega kruhom.*** Valja napomenuti da je danas ova poslovica modificirana te poprima pomalo ironične izmjene. Često se u narodu može čuti: *Tko tebe kamenom, ti njega sa 2 kamena.*

MOTIV STATUSNOG POLOŽAJA I MATERIJALNO DOBRO

Motiv statusnog položaja i materijalnog dobra prikazan je u pet poslovica. Savjetodavni potencijal u ovih se poslovica izriče putem stilske figure personifikacije i alegorije. Riječ je o simbolizmu životinja[4]. Čovjekovu nadmoćnu ulogu predstavlja „jača" životinja od njezina slabijeg neprijatelja. Primjerice, mačka-miš, lav-zec, lija-perad. **1.)** ***Kad nije mačke, miši kolo vode.*** **2.)** ***Kad lav umre, i zec na njega udre.*** **3.)** ***Nema lije gdje peradi nije***. Riječ je o poslovicama koje imaju potencijal ukazati na odnos nadmoći i ono što podrazumijeva takva uloga u društvu ili i u obitelji. Primjerice, *Kad nije mačke, miši kolo vode* je poslovica kojom se može ukazati na dječje nestašluke prilikom izbivanja roditelja ili ponašanje učenika tijekom odsutnosti učitelja u razredu, ili ponašanje radnika za vrijeme odsutnosti nadređene osobe. Da u životu treba uživati, premda to uživanje bivalo kratkog vijeka, ukazuje sljedeća poslovica: **4.)** ***Bolje je biti jedan dan pijetao nego mjesec dana kokoš***. Poslovica se može shvatiti i kao kratkotrajno uživanje i/ili kao način reagiranja. Znajući da pijetao svojim pjevom najavljuje svitanje, odnosno promjenu (dan zamjenjuje noć), tako se i tumačenje poslovice može shvatiti kao „glasna" promjena uobičajenog ponašanja. Sljedeća poslovica govori o razlici materijalnog i duhovnog bogatstva. Bogatstvo ne čine samo materijalna dobra, već čovjek može biti bogat i vrlinama. Kod odlike kao što je vrlina ne postoji ograničenje. Čovjeka može krasiti mnoštvo vrlina, dok je materijalno dobro ograničeno. Stoga, poslovica: **5.)** ***Nitko nije siromašan da se ne bi obogatio nekom vrlinom***

[4] Više o samom simbolizmu životinja u časopisu Vijenac na mrežnoj stranici: http://www.matica.hr/vijenac/410/O%20simbolizmu%20%C5%BEivotinja/, posjećeno 8.2.2016.

može se upotrijebiti kao način za usvajanjem prosocijalnog ponašanja kod učenika. Primjerice, naučiti dijeliti, pomagati, surađivati i sl.

MOTIV ČOVJEKOVIH KARAKTERNIH OSOBINA

Motiv čovjekovih karakternih osobina prikazan je u šest poslovica. Prva poslovica govori o karakternoj osobini pohlepe. Ova se izreka može smatrati opisnicom današnjeg suvremenog društva. Može se upotrijebiti i kada se govori o alijenaciji unutar obitelji. Stjecanje materijalnih dobara u kojima čovjek gubi granicu te uvijek teži k višemu, tj. većem bogatstvu. **1.)** ***Što ljudi imaju više, to više žele***. Uspostavljanje partnerskih (ljubavnih) odnosa sa ženom radi stjecanja materijalnog dobra, može kao ishod imati vraga, tj. negativan ishod. **2.)** ***Koji uzme ženu rad blaga, nameri se na vraga***. O zdravlju i nemoći, unatoč (mogućem) materijalnom bogatstvu, govori poslovica: **3.)** ***Bolje je zdravom u sirotinji, nego li bogatom u bolesti.*** Tu valja bolest tumačiti kao stanje u kojemu su svi jednaki, i siromašni i bogati. Stoga, bolje biti siromašan, ali zdrav, nego bogat, a bolestan. Osobina samopouzdanja vješto je infiltrirana u sljedećoj poslovici koja se često čuje i danas, premda u modificiranim oblicima: **4.)** ***Uzdaj se u se i u svoje kljuse.*** Potonja poslovica ima za cilj promicati pozitivnu i ohrabrujuću savjetodavnu poruku s ciljem vjerovanja u sebe. Kao promicatelji ohrabrujućih savjeta idu i sljedeće poslovice: **5.)** ***Što jače padnete, više ćete odskočiti. Ne uspiješ li od prve, pokušaj još, još, još…*** Uz navedene poslovice, valja istaknuti poslovicu koja ima dvostruko značenje, ovisno o tome na koji se način akcentuira ili grafijski oblikuje. Riječ je o poslovici koja ovisno o zarezu mijenja značenje: **6.)** ***Tko pjeva (,) zlo ne misli***. Onaj tko *pjeva* (podrazumijeva veselo raspoloženje) taj ne misli na *zlo*, ali i značenje koje je figurativno oblikovano, onaj *tko pjeva zlo,* taj ne razmišlja, odnosno ne misli.

ZAKLJUČAK

Na temelju 31 analizirane poslovice može zaključiti kako je čovjek kreirao poslovicu iz svih životnih iskustava, bilo da je riječ o odnosu unutar obitelji - odnos muža i žene, odnos prema djeci ili odnos prema itd. Svaka je poslovica sažeta, ali njezin se postanak temelji na širokom iskustvu i daje mogućnost svevremenske primjene. Valjalo bi usmjeriti pozornost na daljnju upotrebu i njegovanje ovog usmenog književnog oblika kako bi se i ubuduće očuvao. Ovim radom nastojao se naglasiti savjetodavni potencijal izdvojenih poslovica kroz pedagoški aspekt te potaknuti govornike da nastave prenošenje ovih vrijednih usmenih oblika.

LITERATURA

Botica, S. (2007). *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij*. Zagreb: Naklada Pavičić.

Dragić, M. (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Sveučilište u Splitu.

Govore li žene više od muškaraca ili je to mit?, http://studentski.hr/zabava/zanimljivosti/ govore-li-zene-vise-od-muskaraca-ili-je-to-mit, posjećeno 20.5.2016.

Hrvatska enciklopedija, natuknica Benedikt Kotruljević, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=33482, posjećeno 16.1.2016.

Hrvatski jezični portal, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id= d19kUA%3D%3D, posjećeno 10.1.2016.

Rosić, V. & Zloković, J. (2002). Prilozi obiteljskoj pedagogiji. Rijeka: Graftrade.

Solar, M. (1979). *Teorija književnosti.* Zagreb: Školska knjiga.

Škreb, Z. & Stamać, A. (2000).*Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Vijenac, mrežna stranica: http://www.matica.hr/vijenac/410/O%20simbolizmu%20%C5% BEivotinja /, posjećeno 8.2.2016.

Advisory Potential of Selected Folk Proverbs from the Collection „When this House is Burning and You are Closed“ – Bartupi Matijace's Booklet

Abstract: National narratives from Croatian folk literature have been analyzed, including approximatively 31 proverbs. The aim of this paper is to outline the dominant motives, such as: relationship within the family, mother-to-child relationship, status and material wellbeing, relationship to friendship, etc. The purpose of this paper is to point out the counseling potential of selected proverbs from the pedagogical aspect.

Key words: folk proverbs, pedagogical aspect, counseling potential

Beratendes Potential von ausgewählten volkstümlichen Sprichwörtern aus der Sammlung "Wenn dir das Haus brennt, erwärm dich" – Sprichwortsammlung von Bartul Matijaca

Zusammenfassung: In dieser Arbeit wurden die volkstümlichen Sprichwörter aus der kroatischen Volksliteratur analysiert. Es geht um 31 Sprichwörter. Basierend auf dem gewählten Korpus von Sprichwörtern ist das Ziel dieser Arbeit die Hervorhebung von dominanten Motiven wie: Beziehung innerhalb der Familie, Mutter-Kind-Beziehung, Status und materielles Wohlbefinden, Beziehung zur Freundschaft, etc. Der Zweck dieser Arbeit besteht darin, auf das beratende Potential ausgewählter Sprichwörter aus pädagogischer Sicht hinzuweisen.

Schlüsselbegriffe: volkstümliche Sprichwörter, pädagogischer Aspekt, beratendes Potential